

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 37.041:378«364»

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-2

Н.П. ВОЛКОВА,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

С.П. КОЖУШКО,

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

М.Ю. ОНИЩЕНКО,

*старший викладач кафедри європейських і східних мов та перекладу,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

САМООСВІТА ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: З ДОСВІДУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено проблему професійного зростання педагога завдяки безперервній самоосвіті та особистісному розвитку в умовах воєнного стану. Проведено SWOT-аналіз тлумачень поняття «самоосвіта» та з'ясовано, що самоосвіта є необхідною складовою професійної діяльності, обумовлена соціальним замовленням і є чинником особистісно-професійного зростання фахівця. Акцентовано увагу на самоосвіті педагога як провідній формі вдосконалення педагогічної майстерності та професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу.

Виявлено, що умови воєнного стану в Україні, зміни орієнтирів освіти внесли корективи як у зміст самоосвіти викладачів, так і форми та види їх самоосвітньої діяльності. Розглянуто деякі підходи щодо підвищення професійного рівня педагога, які реалізовано у ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» в умовах воєнного стану (набуття компетентцій збереження й відновлення психічного здоров'я, надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, удосконалення інформаційної компетентності, впровадження ефективних способів підвищення якості освіти в умовах онлайн-навчання, оволодіння новими методами навчання / викладання). Розкрито зміст розробленої та впровадженої цілісної програми турботи про психічне здоров'я людини, марафону онлайн-зустрічей з вітчизняними фахівцями й лекторами європейських країн, спрямованої на оволодіння компетентностями щодо забезпечення власного психологічного здоров'я й покращення психоемоційного стану здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу.

Обґрунтовано доцільність опанування викладачами різним програмним забезпеченням, вміннями працювати на різних навчальних платформах, використовувати інтерактивні додатки; співпраці і взаємодії з вітчизняними закладами вищої освіти, ЗВО зарубіжних країн з метою отримання досвіду для подальшого впровадження кращих європейських практик в освітній процес; стажування, участі у міжнародних проєктах, завдяки чому викладачі віднаходили й впроваджували ефективні способи підвищення якості освіти в умовах онлайн-навчання, оволодівали новими методами навчання / викладання.

У висновках підкреслено необхідність цілеспрямованої самоосвіти викладача, завдяки чому формується новий безцінний досвід надання якісної освіти в умовах війни.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність, викладач, вчитель, професійна компетентність, підвищення професійного рівня, засоби самоосвіти, умови воєнного стану.

Постановка проблеми. Умови сьогодення, зокрема зміна парадигми навчання, введення інноваційних технологій, цифровізація освітньої сфери, військовий стан в Україні, стрімко підвищили питому вагу й роль освіти й самоосвіти для педагогів через змістове оновлення їх професійних функцій.

Бурхливо зростаючі вимоги до особистості викладача як центрального суб'єкта освітнього процесу, агента-носія новітніх знань, фасилітатора для студента, провідника в потоці інформації та необхідність постійного підвищення його кваліфікації закладені в державних документах: Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про освіту дорослих», «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», Постанова КМУ «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», Наказ МОН України «Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників» та ін. Констатовано, що одним із завдань освіти дорослих є: «забезпечення права особи на освіту впродовж життя; розвиток культури навчання впродовж життя, стимулювання дорослих до самоосвіти і саморозвитку» [Проект Закону України «Про освіту дорослих», 2023], створення умов для безперервного навчання (освіта дорослих), що є важливим фактором особистого та професійного зростання [Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, 2022].

Сьогодення змусило кожного викладача закладу освіти зіштовхнутися з необхідністю подолати суперечність між постійним зростанням вимог суспільства до рівня професійної компетентності викладачів у нових соціально-економічних умовах і реальним рівнем їх готовності до виконання розмаїття професійних функцій в освітньому процесі закладу освіти, здатністю до безперервного особистісного й професійного зростання за рахунок неперервної самоосвіти. Розв'язання окресленої суперечності стимулює викладачів до переосмислення своєї ролі в освітньому процесі, надихає на самоосвіту з метою професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми самоосвіти, розвитку самоосвітньої компетентності перебували у центрі наукової уваги філософів (М. Ватковська, І. Грабовець та ін.), психологів (Л. Туріщева та ін.), педагогів (С. Касіянець, Н. Коваленко, О. Ножовнік, Н. Самарук, М. Солдатенко та ін.). Питання самоосвіти вчителів і майбутніх педагогів розглядали О. Антонова, Н. Воропай, Ю. Демченко, І. Маркус, Т. Махія, Г. Наливайко, С. Рой, В. Сидоренко, Є. Співаковська-Ванденберг та ін. Дослідники акцентують на психологічних, організаційно-методичних, змістових, ресурсних умовах поліпшення освітнього процесу, піднімають питання щодо цільового, мотиваційного, процесуального й технологічного забезпечення суб'єктів освітнього процесу.

У наукових доробках останніх років репрезентовано різні аспекти проблеми самоосвіти вчителя (викладача) як пріоритетної форми саморозвитку й професійної компетентності. Науковці розглядають питання: особливостей самоосвітньої діяльності вчителів у міжкурсовий період системи підвищення кваліфікації [Г.В. Наливайко, 2011], формування культури професійного саморозвитку вчителя засобами інтеграції в післядипломній педагогічній освіті [І. Шингоф, 2021] й управління самоосвітою викладача [О.М. Онаць, М.О. Топузов, 2019; В. Статівка, І. Захарова, 2023]; виокремлення напрямів самоосвіти викладача [Ю. Демченко, 2019; І. Маркус, 2021; Т. Хлебнікова, 2020; С. Рой, 2015; С. Шара, 2021]; організації психолого-педагогічного супроводу фахового зростання особистості вчителя в системі неперервної професійної освіти [О.Є. Антонова, 2015; П. Буянов, 2020].

Наукові розвідки щодо самоосвіти та підвищення кваліфікації педагогів стали предметом дослідження [Л.В. Армейська, 2019; В.В. Коваленко, М.В. Мар'єнко, А.С. Сухіх, 2021; К.Г. Корсікова, 2020; О.П. Лучанінова, 2023; Т. Хлебнікова, 2020] та ін.

Незважаючи на численність досліджень, на наш погляд, потребують подальшого вивчення питання щодо самоосвіти викладачів у нових зовнішніх умовах, зокрема в умовах воєнного стану й освітньої реальності.

Формулювання цілей статті. Мета статті – окреслення шляхів самоосвітньої діяльності викладачів, підходів щодо підвищення професійного рівня педагога, які реалізовано у ВНЗ «Університеті імені Альфреда Нобеля» в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зупинимось на сутності самих феноменів «самоосвіта», «самоосвіта педагога», «самоосвітня діяльність викладачів».

Перш за все зазначимо, що проведений SWOT-аналіз тлумачень поняття «самоосвіта», дозволив констатувати його неоднозначність як у словникових виданнях («самоосвіта – освіта, яку отримують у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі» [С.У. Гончаренко, 1997, с. 151]; придбання знань з моральних основ життя на основі власних самостійних занять [А.В. Семенова, 2006, с. 166]; самостійний спосіб отримання знань в певній галузі науки, мистецтва, техніки, політичного життя, культури, ремесла; самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних персональних значущих освітніх та культурних цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищенні професійної кваліфікації тощо [Л.М. Михайлова, 2020, с. 162]; процес набуття знань у процесі самостійної роботи поза систематичним навчанням у стаціонарному навчальному закладі [Т.О. Яцик, В.В. Степанюк, 2022, с. 33], так і серед дослідників («самоосвіта – це організована, самостійна, систематична, пізнавальна діяльність, спрямована на досягнення суспільно значущих освітніх цілей, задоволення пізнавальних інтересів, загальнокультурних і професійних запитів і підвищення професійної кваліфікації; будується зазвичай за зразком систематизованих форм навчання, але регулюється самим суб'єктом» [Н. Саморук, 2019, с. 76]; усвідомлена потреба у постійному вдосконаленні своєї професійної діяльності, з іншого, – постійна діяльність вчителя, спрямована на розширення та поглиблення знань і вмінь, розвиток його професійної компетентності [Л.А. Армейська, с. 6]). На підставі наведеного можемо констатувати, що самоосвіта є необхідною складовою професійної діяльності, вона обумовлена соціальним замовленням відносно освіти і є чинником особистісно-професійного зростання фахівця.

Щодо самоосвіти педагога, то її визначають як основну форму вдосконалення професійної компетентності, яка полягає в засвоєнні, оновленні, збагаченні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвіти, орієнтованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення своїх інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу; свідому діяльність з удосконалення своєї особистості як фахівця; адаптування індивідуальних неповторних рис до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення рівня професійної компетентності й неперервне вдосконалення рис своєї особистості [О.П. Лучанінова, 2023, с. 55]; самоосвіта педагога є провідною формою вдосконалення педагогічної майстерності та професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу («Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників», 2020); цілеспрямованою самостійною діяльністю педагога з удосконалення і поповнення своїх психолого-педагогічних та методичних знань, з їх творчого застосування в процесі практичної діяльності тощо [Л.М. Михайлова, 2020, с. 162].

Із викладеного вище ґрунтовного розгляду питання зрозуміло, що саморегульований характер самоосвіти виявляється в тому, що безпосереднє управління діяльністю здійснюється самим суб'єктом, який одночасно виступає об'єктом і суб'єктом управління. Отже, правомірно згадати про «принцип восьми само» (*самооцінка, самооблік, самовизначення, самоорганізація, самореалізація, самокритичність, самоконтроль, саморозвиток*), який вповні має бути реалізований під час здійснення самоосвітньої діяльності. Усвідомлюємо, що процес самоосвіти має бути для викладача високо вмотивованим, планомірним, неперервним, результативним. «Якість підвищення кваліфікації викладача пов'язана з його внутрішньою мотивацією, психічним станом, бажанням стати професіоналом і т. п.» [О.П. Лучанінова, 2023, с. 55].

Науковцями визначено, що професійна самоосвітня діяльність педагога – свідомо діяльність з удосконалення особистості як фахівця: адаптація своїх індивідуальних неповторних якостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності й неперервне фахове вдосконалення особистості. Отже, її метою є самонавчання, тобто повністю або частково самостійне набуття знань, умінь і навичок, формування професійних компетенцій.

Погоджуємося із Г. Наливайко, яка визначає такі компоненти самоосвітньої діяльності педагога: *освітній* – знання, виражені в поняттях або образах, сприйняттях та уявлен-

нях – включає навчальну, виховну і розвивальну мету; оперування вміннями та методичними прийомами й технологіями; *науково-методичний* – аналіз наукових досліджень, вивчення методик і технологій, передового педагогічного зарубіжного, вітчизняного досвіду й особистого досвіду професійної діяльності; *науково-дослідний* – оволодіння новими знаннями, способами виконання педагогічних завдань, інноваційними технологіями створення власних методів і способів професійно-творчої самоосвітньої діяльності [Г.В. Наливайко, 2011].

Самоосвітня діяльність є основою підвищення професійного рівня педагога, яка спрямована на удосконалення раніше набутих та / або набуття нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань з урахуванням вимог відповідного професійного стандарту (у разі його наявності); набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності та / або професії, та / або займаної посади; вивчення педагогічного досвіду, сучасного виробництва, методів управління, ознайомлення з досягненнями науки, техніки і виробництва та перспективами їх розвитку; розроблення пропозицій щодо удосконалення освітнього процесу, упровадження у практику навчання кращих досягнень науки, техніки і виробництва.

Головні напрями підвищення професійного рівня педагога визначено у Постанові Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. №800 про «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», а саме: розвиток професійних компетентностей (знання навчального предмета, фахових методик, технологій); формування у здобувачів освіти спільних для ключових компетентностей умінь; створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища і т. п.; використання інформаційно-комунікативних і цифрових технологій в освітньому процесі; мовленнєва, цифрова, комунікаційна, інклюзивна, емоційно-етична компетентність; формування професійних компетентностей галузевого спрямування (для працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти); розвиток управлінської компетентності (для керівників закладів освіти, науково-методичних установ та їхніх заступників) тощо (п. 14 Порядку) [«Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», 2019]. Також визначені основні форми (інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуальна, на робочому місці, на виробництві тощо. Форми підвищення кваліфікації можуть поєднуватись. Серед видів підвищення кваліфікації виокремлено навчання за програмою підвищення кваліфікації, у т. ч. участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо; стажування [«Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», 2019; «Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників», 2020].

Згідно із тією ж постановою «педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію у різних суб'єктів, за різними формами, видами. ... Траєкторія професійного розвитку педагогічного працівника є персоналізованим шляхом реалізації професійного потенціалу педагогічного працівника, що ґрунтується на його вільному виборі закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності, видів, форм, темпу здобуття освіти та освітньої програми в межах здобуття освіти дорослих [«Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», 2019]. Це загальновідома для кожного педагога інформація. І кожен викладач закладу вищої освіти щороку здійснює самоосвітню діяльність, підвищуючи свій професійний рівень за обраною для себе індивідуальною траєкторією.

Умови воєнного стану в країні, зміни орієнтирів освіти, збільшення інформаційного поля внесли певні корективи як у зміст самоосвіти викладачів, так і форми й види їх самоосвітньої діяльності. Це пов'язано із тим, що у викладачів надзвичайно зросло усвідомлення самоосвіти як особистісної та суспільно значущої діяльності, активізувалася внутрішня потреба у систематичному оновленні й збагаченні професійних знань. О. Лучанінова констатує, що «для викладача стратегії педагогічної діяльності є базисом, який треба оновлювати, особливо в умовах воєнного стану й освітньої реальності» [О.П. Лучанінова, 2023, с. 55].

Розглянемо детальніше деякі підходи щодо підвищення професійного рівня педагога, які реалізовано у ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» в умовах воєнного стану.

Так, із перших днів війни викладачі вкрай потребували знань щодо питань стресу, тривоги, шляхів їх подолання, надання першої психологічної допомоги, роботи з травмою; необхідно було зрозуміти особливості психоемоційного стану здобувачів, ознайомитись з основними техніками стабілізації стану, які можна використовувати на заняттях, забезпечуючи психологічну та тьюторську підтримку тощо.

Зважаючи на зазначене, в університеті було розроблено та впроваджено цілісну програму турботи про психічне здоров'я людини, яка включала лекційні, тренінгові та корекційно-розвивальні заходи. Для викладачів проведено серію вебінарів: «Психологія здоров'я», «Допомога під час панічних атак: допоможи собі сам», «Психологічна характеристика ситуації невизначеності в життєвому просторі особистості», «Особистість і стрес», «Стрес як ресурс», «Ресурси особистості як основа психологічного здоров'я», «Сприйняття реальності (керувати своїм емоційним станом)», «Життя в тривожному стані: приховати або визнати», «Страх як норма: усвідомлення та подолання», «Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях», «Як зберегти спокій під час війни» [Н.П. Волкова, О.В. Лебідь, 2022].

Для науково-педагогічних працівників університету організовано марафон онлайн-зустрічей з вітчизняними фахівцями та лекторами європейських країн, спрямований на оволодіння компетентностями щодо забезпечення власного психологічного здоров'я та покращення психоемоційного стану здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу. Тематика таких зустрічей залежала від актуальних потреб викладачів: «Перша психологічна допомога для тих, хто поруч», «Як адаптуватись до праці в умовах війни і не вигоріти емоційно», «Що потрібно знати близьким та родині військовослужбовця», «Зустріч з мужнім Я», «Психологічна підтримка внутрішньо переміщених студентів», «П'ять стадій прийняття горя, втрат та важких життєвих ситуацій», «Підтримка осіб, які безпосередньо перебувають у зоні ризику», «Супервізійна та психологічна підтримка студентів», «Допомога під час панічних атак: допоможи собі сам», «Міжнародні протоколи психологічної підтримки», «Як подолати страх і паніку. Практичні поради стану невизначеності» та ін.

Організовано діяльність постійно діючої щотижневої онлайн-групи психологічної підтримки викладачів, здобувачів і співробітників університету, учасниками якої стали зарубіжні фахівці, а саме: Бред Лендрі (спеціаліст Військової психологічної клініки при Університеті Дюкейн (Піттсбург, Пенсильванія)), Денис Старков (психотерапевт і супервізор у методі транзактного аналізу), Алісія Кусяк-Браунштейн (PhD., MSW: працює з групами ризику (США)), Джеймс Уеслі Вільямс (консультант з ментального здоров'я (США) та ін.). Проведено тренінги: «Способи регуляції емоційного стану», «Способи подолання страху», «Арт-терапевтичні прийоми підтримання психологічного здоров'я особистості» тощо. Для викладачів, здобувачів, їх дітей організовано щоденні заняття в межах проекту «Допомога дитині – допомога батькам».

У Telegram-каналі для університетської спільноти (науково-педагогічних працівників, здобувачів та випускників) створено групу NOBEL#PSY_SUPPORT з посиланням на матеріали, що стосуються питань збереження та охорони психічного здоров'я особистості.

Умови воєнного стану актуалізували потребу викладачів в удосконаленні їх інформативної компетентності (опанування різним програмним забезпеченням, вміння працювати на різних навчальних платформах, використання інтерактивних додатків – PowerSchool, SchoolNet, Google Analytics for Education, Learning Management Systems, Edmodo, Canvas, Moodle, Blackboard).

Так, повний перехід освітнього процесу в онлайн формат актуалізував потребу викладачів в оновленні знань щодо можливостей платформи ZOOM. У зв'язку із зазначеним департаментом дидактики було організовано серію тренінгів для викладацького складу Університету, присвячених розкриттю можливостей візуалізації лекційного матеріалу та використання розширеного функціоналу платформи ZOOM. Це дозволило науково-педагогічним працівникам Університету урізноманітнити підходи до викладання, посилити інтерактивну складову, забезпечити здобувачам набуття результатів навчання за кожним освітнім компонентом освітньо-професійної програми. Зокрема, при викладанні дисциплін широко використовувалися «сесійні зали» для групового обговорення проблемних питань та захисту своєї позиції перед іншими здобувачами; експрес-опитування з подальшим об-

говоренням його результатів; аналіз кейсів та інших практичних ситуацій; короточасні під'єднання фахівців-практиків для обговорення конкретних питань; підключення до інтернет-ресурсів під час занять; використання імітаційних і тренінгових програм. Це обумовило урізноманітнення дидактико-методичного матеріалу, коригування завдань для самостійної роботи, поточної й підсумкової атестації та суттєву модернізацію як контенту освітніх компонентів, так і методів навчання / викладання. Активно використовувались: робота в малих групах, кейс-метод, мозковий штурм, дискусія, інтерактивні вебінари, візуалізація, дебати, інтерактивні дискусії та обговорення, моделювання ситуацій, проектна методика, ситуаційні вправи, гейміфікаційні методи (А. Tokarieva, N. Volkova, I. Chyzykova, O. Fayerman, 2023), ділові та рольові ігри, візуалізація лекцій, мозкові штурми, кейси, тренінги, методи сторітеллінгу та дебрифінгу, тестування і застосування мультимедійних вправ, обговорення в мікрогрупах з подальшою рефлексією; різні форми проведення лекцій: лекції-діалоги (дискусії, диспути, бесіди), лекції-конференції, лекції з використанням елементів «мозкового штурму», лекції-консультації, лекції з аналізом мікроситуацій, лекція – діалог двох викладачів, лекція із запланованими помилками, складання опорних схем, інтерактивні обговорення, психотехнічні вправи, проектна робота із залученням ресурсів Internet; методи мозкової атаки, брейнрайтінгу, зворотного мозкового штурму, методу генерації запитань, метод дискусій, методи ситуаційного аналізу (у межах цієї методики використовуються ситуацій-ілюстрації, ситуації-оцінки й ситуації-вправи), розбір ділової кореспонденції («баскет – метод»), методи побудови ментальних карт, методика mind-mapping як інструменту інтерактивного навчання; квізи; бренд-батли, бізнес-симулятори. Застосовувалася методика «Світового кафе», методи проектної роботи, дизайну мислення, метод інтерв'ю, реконструкції, «займи позицію», Peer-teaching.

Завдяки реалізації високотехнологічного навчання використовувався різноманітний спектр сучасних WEB-технологій: ресурси для усного перекладу SpeechPool, переклад новин, відеоконференцій в online-режимі, переклад online-бізнес програм з використанням ресурсів каналів YouTube, Bloomberg, CNBC, Deutsche Welle Business, BFM Affaire, Ver Intereconomia TV, застосування online-словників, електронних енциклопедій, лінгвокраїнознавчих словників online Great Britain, Americana, Landeskunde durch die Sprache; online-перекладацьких програм Google Translate, Webtran, CATtools, МемоQ, програм для створення субтитрів; інформаційних Інтернет-ресурсів («Ліга-Закон», ресурсів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Єдиного державного реєстру судових рішень, інших відкритих реєстрів), електронної програми «Фоторобот», технології MLearning (Мобільне навчання), BYOD (Bring Your Own Device), інтерактивної дошки Miro, онлайн сервісів для створення інтерактивних завдань Kahoot, Genially, Wordwall, Bamboozle, Microsoft Immersive Reader, сучасних online платформ (Edmodo, Prezi, Canva, Google Docs та Google Play, DigiBooks Express Publishing, Learningapps, wordwall.net, onlinequizcreator, quizlet, proprofs, flexiquiz).

В умовах воєнного стану розширилася співпраця і взаємодія з вітчизняними закладами вищої освіти, ЗВО зарубіжних країн (Франція, Малайзія, Греція, Італія, Словацька Республіка, Польща, Швейцарія, Велика Британія, Німеччина), роботодавцями, випускниками Університету.

Урізноманітнено науково-академічне співробітництво з зарубіжними ЗВО (Європейський суспільно-технічний університет імені слуги Божого Роберта Шумана (м. Радом, Польща), Університет імені Сулеймана Деміреля (Франція); європейська мережа університетів EUTOPIA University CY Cergy Paris Universite (Франція), Міжнародний університет INTI (Малайзія), Університет Уельсу Трінті Сент Девід (Велика Британія), Merkur Professional Akademia (Словаччина); Пряшівський університет у м. Пряшеві, (Словаччина), Бранденбурзький університет прикладних наук (Німеччина), Університет прикладних наук Людвігсхафену (LUAS) (Німеччина), Південновестфальський університет прикладних наук (Німеччина), Познанський технічний університет, м. Познань (Польща), Вища Лінгвістична школа, м. Чехонстов (Польща), Вища Школа Менеджменту та Охорони Праці, м. Катовіце (Польща), Wyższa Szkoła Humanitas University м. Сосновець (Польща), Вища Школа Бізнесу в Домброві Гурнічій, (Польща), Вища школа бізнесу National-Louis University м. Новий Сонч (Польща), Познанський Університет ім. Адама Міцкевича (Польща), Познанський університет технологій (Польща), Гданський технологічний університет (Польща).

Розширились можливості проходження викладачами міжнародного стажування (Словацька Республіка, Польща, Німеччина, Франція) з метою підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності та отримання досвіду для подальшого впровадження кращих європейських практик в освітній процес.

У процесі підвищення кваліфікації шляхом міжнародного стажування викладачі Університету ознайомилися з новітніми тенденціями розвитку вищої освіти, вивчали кращі європейські практики організації та методики викладання дисциплін, отримали загальні, ключові та професійні компетентності, зокрема:

- *загальні*: громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту, екологічної грамотності та здорового способу життя з усвідомленням рівних прав і можливості, творчості, ініціативності; критичного та системного мислення, читання зрозумінням, уміння висловлювати власну думку усно та письмово, здатність логічно обґрунтовувати позицію, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми;

- *професійні*: мовленєва, соціальна, інформаційна, продуктивна, полікультурна, психологічна, моральна, автономізаційна, цифрова, комунікаційна, інклюзивна, емоційно-етична компетентності, а також розвиток особистих якостей педагога, використання інформаційно-комунікативних та цифрових технологій в освітньому просторі, включаючи електронне навчання, інформаційну та кібернетичну безпеку; створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами; опанування мистецтва публічного виступу іноземними мовами; розвиток управлінської компетентності; фахові компетентності в галузі гуманітарних, природничих, суспільних; покращення навчальних досягнень здобувачів завдяки застосуванню учасниками міжнародного стажування отриманих знань; використання різноманітних методів і форм навчання.

Активізувалася активність викладачів Університету у підвищенні професійного рівня з використанням ресурсів та технологій мережі Інтернет. На платформах «Всеосвіта», «EdEra», «Prometheus», UGEN, Wold TESOL Academy, Camster, Unichack, CEO, Softserve Inc., CEO YEP, Genesis, Product IT Foundation for Education та ін. викладачі кафедр брали плану та позапланову участь у науково-практичних онлайн конференціях, вебінарах, семінарах, практикумах, тренінгах, проєктах тощо, де отримали / розширили загальні та професійні компетентності й підвищили професійну майстерність, а отриманий досвід використовували в освітньому процесі та науковій роботі.

Ми презентували лише кілька напрямів самоосвітньої діяльності, підвищення професійного рівня викладачів, які реалізовано в Університеті імені Альфреда Нобеля в умовах воєнного стану.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що в умовах воєнного стану викладацький склад ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» не лише вистояв, а й активно продовжив здійснювати самоосвітню діяльність, підвищуючи професійний рівень. Адміністрацією закладу вищої освіти було ураховано бажання викладачів щодо набуття компетенцій збереження й відновлення психічного здоров'я, надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, удосконалення інформаційної компетентності. Завдяки співпраці із зарубіжними закладами вищої освіти, стажуванням, участі у міжнародних проєктах, викладачі віднаходили й впроваджували ефективні способи підвищення якості освіти в умовах онлайн-навчання, оволодівали новими методами навчання / викладання. Погоджуємося із В. Статівкою, І. Захаровою, які зазначили: «Освітня система у цілому функціонує, але руйнівний вплив на вищу освіту російського вторгнення продовжується і паралельно формується новий безцінний досвід надання якісної освіти в умовах війни» [В. Статівка, І. Захарова, 2023, с. 235]. І ми наголошуємо на тому, що в умовах воєнного стану формується безцінний досвід здійснення самоосвітньої діяльності, підвищення професійного рівня науково-педагогічних працівників, урізноманітнюються засоби самоосвіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в подальшому вивченні й розповсюдженні набутого досвіду.

Список використаних джерел

Антонова, О.Є. (2015). Професійне самовдосконалення майбутнього вчителя шляхом розвитку його здібностей та обдарувань. *Нові технології навчання*, 81, 8–13.

Армейська, Л.В. (2019). Професійна компетентність та неперервна самоосвіта: шляхи самореалізації й самовдосконалення педагогічних працівників. *Проблеми сучасної освіти*, 10, 5–14.

Буянов, П. (2020). Феномен освіти дорослих у сучасних умовах. «Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти»: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (с. 18–20). Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет.

Волкова, Н.П., Лебідь, О.В. (2022). Професійно-педагогічна комунікація викладачів закладів вищої освіти: виклики війни. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля: Серія Педагогіка і психологія*, 1(23), 132–142. doi: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-16

Гончаренко, С.У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.

Демченко, Ю. (2019). Самоосвітня компетентність – невід’ємна складова частина професійної компетентності (діяльності) майбутнього учителя. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 23 (1), 154–159. doi: 10.24919/2308-4863.1/23.166160

Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів від 21 серпня 2019 р. № 800. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>

Закон України «Про вищу освіту». Редакція від 24.03.2024. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Коваленко, В.В., Мар’єнко, М.В., Сухих, А.С. (2021). Самоосвіта та саморозвиток педагогічних працівників із застосуванням інструментів відкритої науки. *Освітній дискурс*, 37 (10), 28–38. doi: 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-3

Корсікова, К.Г. (2020). Самоосвіта сучасного вчителя як безперервний процес удосконалення педагогічної майстерності. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень*: матеріали міжнародної наукової конференції, 20 березня, Херсон (с. 97–99). Херсон: МЦНД.

Лучанінова, О.П. (2023). Трансдисциплінарний підхід до підвищення кваліфікації викладачів вищої школи в умовах воєнного стану і повоєнного періоду. *Імідж сучасного педагога*, 5 (212), 54–62. doi: 10.33272/2522-9729-2023-5(212)-54-62

Маркусь, І. (2021). Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів технологій засобами мультимедійних технологій. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 94, 93–99. doi: 10.32999/ksu2413-1865/2021-94-13

Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників. Наказ МОН України №1504 від 04.12.2020 р. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-profesijnogo-rozvitku-naukovo-pedagogichnih-pracivnikov>

Михайлова, Л.М. (Ред.). (2020). *Словник термінів і понять сучасної освіти*. Северодонецьк: Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Наливайко, Г.В. (2011). Особливості самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період системи підвищення кваліфікації. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 8, 67–69.

Онаць, О., Топузов, М. (2019). Управління самоосвітою вчителя як пріоритетною формою саморозвитку професійної компетентності в опорному закладі освіти. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Педагогічні науки»*, 9 (38), 133–153. Відновлено з https://lib.iitta.gov.ua/718274/1/Bulletin_9_38_Pedagogika_Olena_Onats_Michael_Topuzov_UA.pdf. doi: 10.32405/2218-7650-9(38)-133-153

Проект Закону України «Про освіту дорослих». 12 січня 2023 р. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-proyekt-zu-pro-osvitu-doroslih>

Рой, С. (2015). Самоосвітня компетентність майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу, її сутність та структура. *Наука і освіта*, 8, 125–129.

Самарук, Н. (2019). Структура та педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців. *Молодь і ринок*, 9 (176), 75–81. doi: 10.24919/2308-4634.2019.182235

Семенова, А.В. (Ред.). (2006). *Словник-довідник з професійної педагогіки*. Одеса: Пальміра.

Статівка, В., Захарова, І. (2023). Особливості управління навчальним процесом в умовах воєнного стану як складова професійної діяльності педагога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (127). 219–238.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження МОН від 23 лютого 2022 року №286-р. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>

Хлебнікова, Т. (2020). Самоосвіта як засіб розвитку професійної компетентності педагога. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»* [Електронне фахове наукове видання], 8 (15). doi: 10.33296/2707-0255-8(15)-17

Шара, С. (2021). Самоосвіта викладача як запорука підвищення професійної педагогічної майстерності. *Витоки педагогічної майстерності*, 27, 235–239. doi: 10.33989/2075-146x.2021.27.247124

Шингоф, І. (2021). Культура професійного саморозвитку вчителя-філолога засобами інтеграції в післядипломній педагогічній освіті. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 14 (1), 133–146. doi: 10.31865/2414-9292.14.2021.236460

Яцик, Т.О., Степанюк В.В. (2022). *Словник коротких термінів з педагогіки*. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М.

Tokarieva, A. Volkova, N. Chyzykova, I. Fayerman, O. (2023). Computer-mediated communication and gamification as principal characteristics of sustainable higher education. *Proceedings of the 2nd Myroslav I. Zhaldak Symposium on Advances in Educational Technology – AET* (Vol.1, p. 515–528). Kyiv. doi: 10.5220/0012065700003431

References

Antonova, O.Ye. *Profesiine samovdoskonalennia maibutnoho vchytelia shliakhom rozvytku yoho zdibnostei ta obdaruvan* [Professional self-improvement of the future teacher through the development of their abilities and talents]. *Novi tekhnolohii navchannia* [New learning technologies], 2015, vol. 81, pp. 8–13. (In Ukrainian).

Armeiska, L.V. *Profesiina kompetentnist ta neperervna samoosvita: shliakhy samorealizatsii i samovdoskonalennia pedahohichnykh pratsivnykiv* [Development of pedagogical workers' professional competence and organization of their continuous self-education, self-realization and self-perfection]. *Problemy suchasnoi osvity* [Problems of modern education], 2019, vol. 10, pp. 5–14. (In Ukrainian).

Buyanov, P. (2020). Fenomen osvity doroslykh u suchasnykh umovakh [The phenomenon of adult education in modern conditions]. *Materialy naukovy-praktychnoi konferentsii "Psykhologo-pedahohichnyy suprovid fakhovoho zrostannya osobystosti v systemi neperervnoyi profesiynoyi osvity"* [Proc. Scien. and Pract. Conf. "Psychological and pedagogical support of the professional growth of the individual in the system of continuous professional education"]. Berdyansk, pp. 18–20. (In Ukrainian).

Cabinet of Ministers of Ukraine (2019). Resolution of the Cabinet of Ministers on "Some issues of professional development of pedagogical and research and pedagogical workers". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Demchenko, Yu. Self-education competence – indispensable component of professional competence (activity) of a would-be teacher. *Current Issues of the Humanities*, 2019, issue 23, no. 1, pp. 154–159. doi: 10.24919/2308-4863.1/23.166160 (In Ukrainian).

Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, Lybid Publ., 373 p. (In Ukrainian).

Khlebnikova, T. Self-education as a means of development of the professional competence of a teacher. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics*, 2020, vol. 8, no. 15. doi: 10.33296/2707-0255-8(15)-17 (In Ukrainian).

Korsikova, K.H. (2020). *Samoosvita suchasnoho vchytelia yak bezperervnyi protses udoskonalennia pedahohichnoi maisternosti* [Self-education of a modern teacher as a continuous process of improving pedagogical mastery]. *Materialy naukovy-praktychnoi konferentsii "Tekh-*

nolohii, instrumenty ta stratehii realizatsiyi realizatsiyi naukovykh doslidzhen” [Proc. Scien. and Pract. Conf. “Technologies, tools and strategies for the implementation of scientific research”]. Kherson, pp. 97–99. (In Ukrainian).

Kovalenko, V., Marienko, M., Sukhikh, A. Self-education and self-development of pedagogical workers with the application of open science tools. *Educational Discourse*, 2021, issue 37 (10), pp. 28–38. doi: 10.33930/ed.2019.5007.37(10)-3 (In Ukrainian).

Luchaninova, O. Transdisciplinary approach to advanced training of higher education teachers in martial law and the postwar period. *Image of the Modern Pedagogue*, 2023, no. 5 (212), pp. 54–62. doi: 10.33272/2522-9729-2023-5(212)-54-62 (In Ukrainian).

Markus, I.S. Pedagogical conditions of formation of professional competence of future teachers of technologies by means of multimedia technologies. Collection of scientific works “Pedagogical sciences”, 2021, no. 94, pp. 93–99. doi: 10.32999/ksu2413-1865/2021-94-13 (In Ukrainian).

Ministry of Education and Science of Ukraine (2020). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “Methodological recommendations for the professional development of scientific and pedagogical workers”. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-profesijnogo-rozvitku-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Ministry of Education and Science of Ukraine (2022). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032”. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Ministry of Education and Science of Ukraine (2023). Draft Law of Ukraine “On Adult Education”. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-proyekt-zu-pro-osvitu-doroslih> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Mykhailova, L.M. (Ed.). (2020). *Slovnyk terminiv poniat suchasnoi osvity* [Dictionary of terms and concepts of modern education]. Severodonetsk, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education Publ., 194 p. (In Ukrainian).

Nalyvaiko, G.V. *Osoblyvosti samoosvitnoi diialnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv u mizhkursovyi period systemy pidvyshchennia kvalifikatsii* [Features of self-education activities of primary school teachers in the period between training courses]. *Pedagogy, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*, 2011, no. 8, pp. 67–69. (In Ukrainian).

Onats, O., Topuzov, M. Professional self-development form of professional competence in a supplementary educational institution. *Bulletin of Postgraduate Education: collection of scientific papers. Series “Educational Sciences”*, 2019, issue 9(38), pp. 133–153. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/718274/1/Bulletin_9_38_Pedagogika_Olena_Onats_Michael_Topuzov_UA.pdf (Accessed 10 April 2024). doi: 10.32405/2218-7650-9(38)-133-153 (In Ukrainian).

Roi, S. Self-educational competence of future teachers of humanities, its nature and structure. *Science and Education*, 2015, no. 8, pp. 125–129. (In Ukrainian).

Samaruk, N. Structure and pedagogical conditions of forming the self-educational competence of future specialists. *Youth & Market*, 2019, no. 9 (176), pp. 75–81. doi: 10.24919/2308-4634.2019.182235 (In Ukrainian).

Semenova, A.V. (Ed.). (2006). *Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky* [Dictionary-handbook on professional pedagogy]. Odesa, Palmyra Publ., 272 p. (In Ukrainian).

Shara, S. Teacher’s self-education as a guarantee of improving professional pedagogical skills. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti* [Origins of pedagogical mastery], 2021, no. 27, pp. 235–239. doi: 10.33989/2075-146x.2021.27.247124 (In Ukrainian).

Shynhof, I. Culture of professional self-development of a teacher-philologist by means of integration in postgraduate pedagogical education. *Professionalism of the Teacher: Theoretical and Methodological Aspects*, 2021, vol. 1, no. 14, pp. 133–146. doi: 10.31865/2414-9292.14.2021.236460 (In Ukrainian).

Stativka, V., Zakharova, I. *Osoblyvosti upravlinnia navchalnym protsesom v umovakh vaimennoho stanu yak skladova profesiinoi diialnosti pedahoha* [Peculiarities of managing the educational process in the conditions of martial law as a component of the teacher’s professional activity]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies], 2023, no. 3 (127), pp. 219–238. (In Ukrainian).

The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “On Higher Education”. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (Accessed 10 April 2024). (In Ukrainian).

Volkova, N., Lebid, O. Professional and pedagogical communication of teachers of higher education institutions: challenges of war. Bulletin of Alfred Nobel University. Series: “Pedagogy and Psychology”, 2022, no. 1 (23), pp. 132–142. doi: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-16 (In Ukrainian).

Yatsyk, T.O., Stepaniuk V.V. (2022). *Slovnnyk korotkykh terminiv z pedahohiky* [Dictionary of short terms in pedagogy]. Lutsk, FOP Mazhula Yu.M. Publ., 50 p. (In Ukrainian).

Tokarieva, A. Volkova, N. Chyzyhkova, I. and Fayerman, O. Computer-mediated communication and gamification as principal characteristics of sustainable higher education. *Proceedings of the 2nd Myroslav I. Zhaldak Symposium on Advances in Educational Technology – AET*, 2023, vol.1, pp. 515–528. doi: 10.5220/0012065700003431

TEACHER’S SELF-EDUCATION UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: FROM THE EXPERIENCE OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Volkova Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: npvolkova@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-1258-7251

Kozhushko Svitlana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: ana@duan.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-6383-5182

Onyshchenko Marianna, Senior Lecturer of the Department of the European and Oriental Languages and Translation, Alfred Nobel University, Dnipro

E-mail: onischenko.m@duan.edu.ua

ORCID: 0009-0008-2662-8118

DOI: 10.32342/2522-4115-2024-1-27-2

Keywords: *self-education, self-educational activity, teacher, lecturer, professional competence, raising the professional level, means of self-education, conditions of martial law*

The article examines the problem of the teacher’s professional growth due to continuous self-education and personal development in the conditions of martial law.

The aim of the article is to outline the pathways of self-educational activities for teachers and the approaches to enhancing the professional level of educators, implemented at Alfred Nobel University under martial law conditions.

In the course of the research, methods of analogy, retrospective and semantic analysis, SWOT analysis, generalization, and specification of scientific principles and the regulatory framework related to teacher self-education were employed.

A SWOT analysis of interpretations of the concept of “self-education” was conducted, and it was found that self-education is a necessary component of professional activity which is determined by social order and is a factor in the personal and professional growth of a specialist. Emphasis is placed on self-education of the teacher as the leading form of improvement of pedagogical skill and professional competence, which consists in assimilation, renewal, dissemination and deepening of knowledge, generalization of experience through purposeful, systematic self-education activities aimed at self-development and self-improvement of the individual, satisfaction of personal interests and objective needs of the educational institution.

It was found that the conditions of the martial law in Ukraine and changes in educational orientations made corrections both in the content of teachers’ self-education and in the forms and types of their self-education activities. Some approaches to raising the professional level of a teacher, which were implemented at Alfred Nobel University under martial law conditions, namely acquiring competencies to preserve and restore mental health, providing psychological support to participants in the educational process, improving information competence, implementing effective ways to improve the quality of education in online learning, and mastering new learning/teaching methods, are considered. The content of the developed and implemented comprehensive program of care for human mental health, including a

marathon of online meetings with domestic specialists and lecturers from European countries, aimed at mastering the competencies to ensure one's own psychological health and improve the psycho-emotional state of higher education students in wartime conditions, is disclosed.

The expediency of particular directions of development has been substantiated including teachers' mastering various software, the ability to work on various educational platforms, and the use of interactive applications; cooperation and interaction with domestic and foreign higher education institutions in order to gain experience for the further implementation of the best European practices in the educational process; internships, participation in international projects, thanks to which teachers found and implemented effective ways to improve the quality of education in online learning, and mastered new methods of learning/ teaching.

The feasibility of implementing special measures to support the self-educational activities of teachers under martial law conditions has been confirmed, with a focus on the targeted development of key professional competencies related to continuous professional self-development.

*The **conclusions** emphasise the need for purposeful self-education of the teacher, thanks to which a new invaluable experience of providing quality education in wartime conditions is formed.*

Одержано 20.02.2024.